

ПРОГРАМА КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ ФФНМ

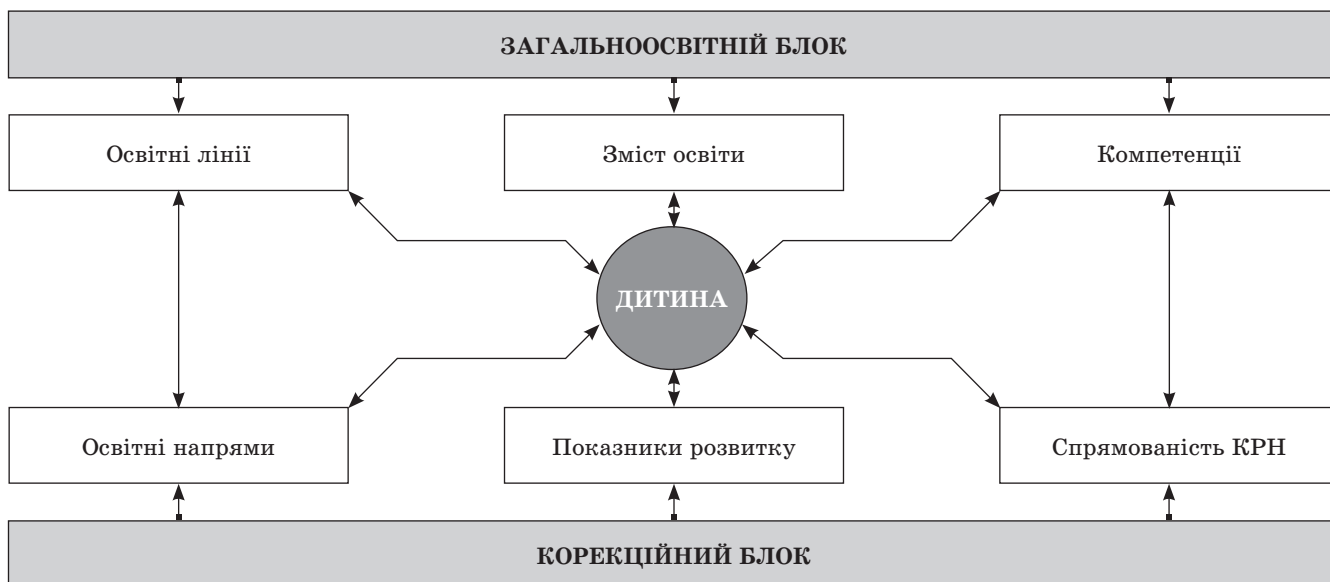
Ю. В. Рібцун, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії логопедії Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, стипендіат Кабінету Міністрів України, м. Київ

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України № 347/2002 від 17.04.2002 р. [2], модернізація як загальної, так і спеціальної системи освіти спрямована на забезпечення її якості згідно з новітніми досягненнями науки, культури й соціальної практики. Існують такі пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку освіти: постійне оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу, створення й упровадження у практику дошкільних навчальних закладів (ДНЗ) варіативних та інтегрованих навчальних планів і програм, індивідуалізація навчання й виховання в сучасному освітньому просторі. Саме тому й був створений програмово-методичний комплекс «Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення» [3], рекомендований Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (лист № 1/11-18798 від 05.12.2012 р.).

Як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти [1], вимоги до обсягу необхідної інформації, життєво важливих умінь і навичок дитини, системи ціннісних ставлень дитини до світу та самої себе обов'язкові для всіх учасників освітнього процесу в дошкільних закладах незалежно від їх підпорядкування, типу й форми власності. Пропонуємо комплексний інтегрований підхід до реалізації спеціальної програми, що включає загальноосвітні вимоги та вимоги до корекційної спрямованості навчання й виховання, урахування компенсаторних можливостей дітей.

Інваріантну частину змісту дошкільної освіти (тобто обов'язкову для ДНЗ усіх типів і форм власності), відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, складають сім **освітніх ліній**, які формують основні компетенції дітей:

- «Особистість дитини»;
- «Дитина в соціумі»;
- «Дитина у природному довіллі»;

■ Єдність загальноосвітніх і корекційно-розвивальних завдань спеціальної програми

- «Дитина у світі культури»;
- «Гра дитини»;
- «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»;
- «Мовлення дитини».

Крім цих ліній, звертають увагу на такі аспекти:

- *освітні напрями*, що конкретизують зміст спеціальної освіти;
- *показники розвитку*, що можуть бути сформовані в дошкільника протягом навчального року;
- *спрямованість корекційно-розвивального навчання (КРН)* із зазначенням як загальноосвітніх, так і корекційно-розвивальних завдань;
- *засоби забезпечення*, за допомогою яких здійснюється реалізація спеціальної програми (*корекційний блок*).

Отже, принцип дитиноцентризму та взаємозв'язок загальноосвітнього й корекційного блоків програми можна подати у вигляді схеми (*див. схему на с. 2*).

Корекцію мовленнєвої діяльності здійснюють педагоги логопедичної групи за сімома основними освітніми напрямками:

- вироблення мотиваційно-активізувальної компетентності;
- формування динамічно-мовленнєвої компетентності;
- становлення фонетико-фонематичної компетентності;
- розширення словниково-сміслової компетентності;
- підвищення морфологічно-семантичної компетентності;
- удосконалення граматично-значеннєвої компетентності;
- розвиток синтаксично-інформативної компетентності.

Стисло розкриємо сутність і розглянемо основні завдання кожного з напрямків.

Мовлення — це насамперед діяльність спілкування, тобто передача об'єктивної чи суб'єктивної інформації. Перший і чи не найголовніший структурний елемент будь-якої діяльності — це її мета. Саме створення мотиваційної основи для формування чи активізації мовленнєвих висловлювань дошкільника — першочергове завдання ефективної роботи вчителя-логопеда.

Вироблення мотиваційно-активізувальної компетентності сприяє розвитку в дошкільників пізнавальної та мовленнєвої активності.

Передумови мовленнєвої діяльності, що змінюються у процесі як спонтанного психофізичного розвитку дошкільника, так і в процесі цілеспрямованої навчально-виховної роботи, називають динамічними, на відміну від умовно статичних: стан функціонування мозкових структур, зорової, слухової функції, генетичних факторів, соціального середовища тощо. *Формування динамічно-мовленнєвої компетентності* реалізують засобами розвитку в дітей артикуляційного, дихального й голосового апаратів, просодичних компонентів мовлення (дикція, темп, ритм, інтонація, паузація, наголос).

За нормального онтогенезу в дітей паралельно формується як фонематичний слух, що допомагає розрізнити звуки мовлення, так і фонетичний, тобто вміння сприймати й аналізувати звуко-складову структуру мовлення. Саме через нерозривну єдність фонетичних і фонематичних процесів виділяють фонетико-фонематичну компетентність.

Отже, *становлення фонетико-фонематичної компетентності* (на імпресивному та експресивному рівнях) передбачає формування й розвиток у дошкільників:

- слухового та слухо-просторового гнозису;
- слухової уваги та пам'яті;
- увагу до фонологічної структури слова;
- фонематичного сприймання на перцептивному рівні;
- слухового контролю;
- фонематичних уявлень;
- правильної звуковимови;
- складової структури слів;
- прогнозування на фонологічному рівні;
- різних видів звукового аналізу та синтезу;
- цілісного та/чи поскладового читання слів різної складності.

У слові як основній мовній одиниці тісно переплітаються та взаємодіють лексичні, граматичні й фонетичні елементи. Кожне слово в мові, незалежно від його ролі в процесі спілкування, має певне значення. Сукупність усіх лексем, що існують у мові, називають *словниковим складом*. Саме тому важлива словниково-сміслова компетентність.

Розширення словниково-сислової компетентності (на імпресивному та експресивному рівнях) відбувається на основі збагачення словника дітей самостійними частинами мови:

- іменниками (різні види лексичних узагальнень, видо-родові поняття, пароніми, синоніми, багатозначні слова);
- дієсловами (різні види лексичних узагальнень, антоніми, омоніми, полісемічні слова, синоніми);
- прикметниками (різні види лексичних узагальнень, антоніми, переносне, полісемічне значення слів, синоніми);
- прислівниками (різні види лексичних узагальнень, антоніми, омоніми).

Існування в сучасній українській мові граматичних форм, які використовують під час утворення різних слів, спонукає до виділення морфологічно-семантичної компетентності, адже розрізнення форм словотворення, як правило, завжди пов'язане з розрізненням лексичних значень слів. Отже, *підвищення морфологічно-семантичної компетентності* (на імпресивному та експресивному рівнях) конкретизується у формуванні та розвитку вміння використовувати форми словотворення:

- а) іменник;
- б) прикметник;
- в) дієслово.

Виокремлення нами граматично-значеннєвої компетентності обумовлено наявністю в сучасній українській мові таких граматичних форм, що виражають тільки граматичне значення (відмінок, число, рід — в іменників; особа, час, спосіб, вид, число — у дієслів) і які використовують для вираження різних зв'язків між словами в реченні. Під час утворення граматичних форм цього виду лексичне значення переважно залишається незмінним.

Удосконалення граматично-значеннєвої компетентності (на імпресивному та експресивному рівнях) здійснюють шляхом уточнення граматичних категорій самостійних частин мови:

- іменника (граматичні категорії роду, числа, відмінка у різних значеннях);
- прикметника (граматична категорія відмінка);
- числівника;
- дієслова (граматичні категорії способу, виду, стану, особи);
- вправління у правильному вживанні службових частин мови (прийменників).

Речення — це основна одиниця спілкування, головний засіб формування, вираження й повідомлення думки. Під час логокорекційних ігор-занять учитель-логопед навчає дошкільників правильно будувати не лише структуровані зв'язні висловлювання, а й інформативні, тобто такі, що зберігатимуть смисл і нестимуть певну інформацію.

Розвиток синтаксично-інформативної компетентності відбувається у процесі роботи на двох рівнях:

- речення (сурядні й підрядні словосполучення, смисловий контроль, прогнозування на лексико-фонологічному та лексико-синтаксичному рівнях, прості синтаксичні, інвертовані, пасивні, порівняльні, складні синтаксичні, прийменникові конструкції);
- тексту (смисловий контроль, описові розповіді, розповіді за епізодичними, сюжетними картинками, їх серіями, переказ, самостійне складання невеликих казок чи оповідань).

Педагог-дослідник І. Хасан зазначає, що компетенції — це певні цілі, а **компетентності** — досягнуті результати. Так, компетенціями виступають показники розвитку дошкільника, тобто те, що він може знати, уміти і т. ін., а компетентностями — сформованість кожної складової мовленнєвої діяльності під час проведення корекційно-розвивального навчання. Усі зазначені види компетентностей складають **мовленнєву полікомпетентність дошкільника** — цілісне складнофункціональне утворення, що характеризує успішний кінцевий результат логокорекційної роботи — повноцінне опанування мовлення.

Варто наголосити, що корекційною програмою (за Є. Ф. Соботович) паралельно охоплено формування як лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності (розуміння мовлення, фонетико-фонематична, лексико-граматична складові, зв'язне мовлення), так і комунікативного (процес утримання складної багатоопераційної структури мовленнєвих дій, операції випереджувального синтезу (ймовірного прогнозування), аналізу й контролю (самоконтролю) на різних рівнях), що сприяє забезпеченню цілісного розвитку мовлення.

До того ж у кожному блоці виділено підготовчий і власне корекційний етапи, які чітко не розмежовані, а тісно пов'язані між собою. У підготовчому блоці окреслено ті завдання та психологічні механізми, які створюють основу подальшої ефективної логопедичної роботи, утворюючи цілісний алгоритм формування в дошкільників мовленнєвої полікомпетентності.

Уперше в логопедичній науці детально представлено зміст корекційної роботи з дітьми з ФФНМ щодо формування операцій контролю та прогнозування на різних рівнях, а також щодо збагачення словника дітей паронімами й омонімами.

Зміст корекційної програми побудований за частинами мови, адже відпрацювання мовленнєвого матеріалу під час логокорекційних ігор-занять здійснюється за принципом від простого до складного, бо саме так легше структурувати лексичні одиниці.

Так, наприклад, іменник дошкільники засвоюють найлегше, адже він позначає предмети навколишнього світу, які першими з'являються в полі зору дитини. Потім діти вивчають дієслово, тому що формування й розвиток як рухової, так і мовленнєвої діяльності відбувається саме в дії. Відносно складніші для засвоєння прикметник, числівник і займенник, проте це залежить від індивідуальних мовленнєвих і психофізичних можливостей дошкільників. Тож, працюючи за програмою, учитель-логопед може самостійно обирати, на якому матеріалі в першу чергу відпрацьовувати ті чи інші корекційні завдання.

Ефективність корекційно-розвивальної роботи забезпечує тісна співпраця педагогічного колективу спеціального ДНЗ компенсального типу. Доцільно відмітити, що в колонці «Спрямованість корекційно-розвивальної роботи» біля кожного завдання стоїть одна чи кілька літер:

- *Л* означає, що основне навантаження виконуваної роботи припадає на вчителя-логопеда;
- *В* — вихователів;
- *П* — практичного психолога;
- *М* — музичного керівника;
- *Ф* — інструктора з фізичної культури;
- кілька літер, розташованих поряд, означають, що ці завдання педагоги виконують спільними зусиллями*.

Розглянемо на конкретному прикладі, як забезпечують взаємозв'язок загальноосвітнього й корекційного блоків програми.

Навчально-виховний процес у першу чергу спрямований на задоволення потреб дитини, тому починаємо розгляд з показників розвитку дошкільника. У першому блоці освітнього напрямку «Вироблення мотиваційно-активізувальної компетентності» в колонці «Показники розвитку дошкільника» зазначено: «Спостерігає за предметами та явищами наколишньої дійсності, діяльністю людей. Уміє помічати красу природи. Отримує задоволення від спілкування із творами мистецтва (живопис, музика, література, театр, народна творчість). Уміє застосовувати здобуті знання в мовленнєвій та ігровій діяльності».

* Взаємодію педагогів спеціального ДНЗ компенсального типу для дітей із ПМ, форми роботи з батьками буде висвітлено в подальших наших публікаціях.

Кожне слово вихователя повинно нести в собі добро, справедливість, красу — в цьому суть наших повчань. У цій справі немає дрібниць. Одне ваше слово може зруйнувати в дитини віру у вас як вихователя, збентежити дитячу душу.

В. О. Сухомлинський

Дитина не може чекати щастя. Вона нетерпляча. Вона хоче і повинна бути щасливою сьогодні, зараз. І який же я педагог, якщо кожна секунда спілкування зі мною не робить її щасливою, і радісною і, звичайно ж, розумною і досвідченою?

Ш. О. Амонашвілі

Спеціальна програма має забезпечувати насамперед корекцію та розвиток, тому розглядаємо колонку «Спрямованість корекційно-розвивальної роботи», у якій написано: «Створення мотиваційної основи мовленнєвої діяльності. Пробудження інтересу до навколишнього світу. Збагачення словникового запасу самостійними частинами мови. Удосконалення емоційно-вольової сфери, мовлення шляхом виховання бажання ділитися почутим і побаченим із однолітками й дорослими. Розвиток зорового, слухового сприймання, уваги та пам'яті, мисленевих операцій аналізу, синтезу, порівняння. Виховання дошкільника як креативної, усебічно розвиненої особистості». Встановлюємо взаємозв'язок: слухання ⇨ слухове сприймання, увага та пам'ять, розгляд ⇨ зорове сприймання, увага та пам'ять, спостереження ⇨ мисленеві операції аналізу, синтезу, порівняння.

Наступний крок — з'ясувати, яким чином можна розвинути вищезазначені психічні процеси. Відповідь на це запитання знаходимо в колонці «Засоби забезпечення»: ігрова діяльність, ігри-заняття, бесіди, екскурсії, спостереження, дослідницька діяльність, розглядання картин, слухання музичних і літературних творів, театралізована діяльність. Таким чином, ми проаналізували *корекційний блок* і висвітлили причинно-наслідкові зв'язки між його складовими.

Розглянемо *загальноосвітній блок* програми на тому самому прикладі. У цьому блоці також спираємося на потреби дитини: «Спостерігає за предметами та явищами навколишньої дійсності, діяльністю людей. Уміє помічати красу природи. Отримує задоволення від спілкування з творами мистецтва (живопис, музика, література, театр, народна творчість). Уміє застосовувати здобуті знання в мовленнєвій та ігровій діяльності».

Перераховані показники розвитку дошкільника можна реалізувати в таких освітніх лініях і відповідному змісті освіти: твори мистецтва ⇨ «Дитина у світі культури» ⇨ світ мистецтва; краса природи ⇨ «Дитина у природному довкіллі» ⇨ природа планети Земля; отримання задоволення ⇨ «Особистість дитини» ⇨ самоставлення; застосування здобутих знань у мовленнєвій та ігровій діяльності ⇨ 1) «Дитина в соціумі» ⇨ люди, 2) «Мовлення дитини» ⇨ зв'язне мовлення.

Як бачимо, корекційний і загальноосвітній блоки нерозривно пов'язані між собою, що забезпечує цілісний, комплексний, інтегрований підхід до подолання порушень мовлення.

Слід зазначити, що наведена корекційна програма настільки детальна, що не потребує особливих методичних рекомендацій. У ній взаємообумовлено та взаємодоповнено загальноосвітні навчально-виховні, психологічні розвивальні та корекційні завдання, доступно та зрозуміло для педагогів-практиків викладені науково-теоретичні засади побудови змісту програми, узгоджено програмні вимоги з віком дітей.

Особливості змісту спеціальної програми:

- викладений у науковому стилі із зазначенням логопедичних і філологічних термінів, стисле тлумачення яких подане в самому тексті;
- розроблений із наведенням значної кількості *прикладів* для кращого розуміння та легшого використання;
- врахований на творчу роботу вчителя-логопеда з урахуванням індивідуальних психофізичних можливостей кожного дошкільника групи;

- передбачає індивідуальний добір учителем-логопедом *мовленнєвого матеріалу* відповідно до логопедичного висновку та психофізичних особливостей кожної дитини;
- зорієнтований на роботу з дітьми, які мають *нормальний інтелект*, первинно збережений слух і з якими постійно працюють батьки;
- розрахований на *випереджувальне* навчання, тобто має на меті максимально розширити коло знань і уявлень дітей (зона найближчого розвитку, за Л. С. Виготським);
- охоплює *всі складові* мовлення, які не чітко відокремлені одна від одної, а тісно взаємодіють і переплітаються;
- реалізується у тій самій *співпраці* педагогів спеціального ДНЗ компенсувального типу (учителя-логопеда, вихователів, практичного психолога, музичного керівника, інструктора з фізичної культури).

Розв'язання програмових освітніх проблем передбачено не лише в межах безпосередньої освітньої діяльності, а й під час проведення сумісної діяльності педагогів і дітей, а також самостійного навчання дошкільників. Корекційна програма розрахована на педагогів (учителів-логопедів і вихователів) різного кваліфікаційного рівня — від спеціаліста до фахівця вищої категорії, адже навчально-ігровий матеріал подано дуже детально, з поясненнями та прикладами, щоб можна було працювати і початківцеві спеціального ДНЗ компенсувального типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Базовий компонент дошкільної освіти* [Богущ А. М., Беленька Г. В., Богиніч О. Л. та ін.]; наук. керівник : А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф., д. пед. н. — К. : ТОВ «МІЦФЕР-Україна», 2012. — 26 с.
2. *Національна доктрина розвитку освіти* : затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р., № 347/2002 [Електронний ресурс] // Режим доступу до вид. : <http://ukped.com/statii/zakoni-z-pitan-osviti/110.html>
3. *Рібцун Ю. В.* Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс / Ю. В. Рібцун. — К. : Кафедра, 2013. — 252 с.
4. *Рібцун Ю. В.* Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу / Ю. В. Рібцун. — Х. : Вид. група «Основа», 2013. — 239 с. — (Серія «Професійний довідник»).
5. <http://www.logoped.in.ua/>

ПРОФЕСІЙНИМ ЛОГОПЕДАМ

Шукаєте ідеї для навчальних ігор із розвитку фонематичного слуху та автоматизації складних звуків?

Або, можливо, Вам потрібна інформація з **удосконалення дикції та збагачення словникового запасу?**

Якісно складені посібники з логопедії задовольняють усі Ваші професійні потреби.

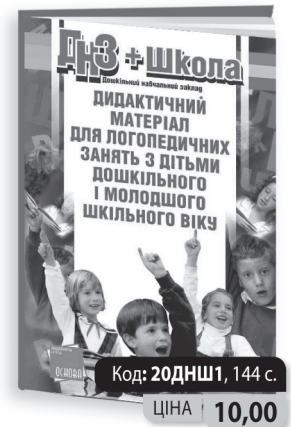
укр. мова, формат А5,
м'яка ламінована обкладинка

укр. мова,
формат А4, м'яка ламінована
обкладинка, повнокольорова

укр. мова,
формат А4, м'яка ламінована
обкладинка, повнокольорова

укр. мова, формат А5,
м'яка ламінована обкладинка

ЗАМОВЛЯЙТЕ КНИГИ ВЖЕ ЗАРАЗ!

Замовлення можна зробити: за тел.: (057) 731-96-35;
на сайті: <http://book.osnova.com.ua>; за e-mail: pochta2@osnova.com.ua;
Мінімальне замовлення — 2 книги.
Вартість поштової доставки — 9,95 грн.

ОСНОВА
ВІСНИК ПСИХОЛОГІЇ